

INDHOLD:

Problemformulering	2
Prolog: Fløjlsrevolutionen	3
I: DDRs SAMMENBRUD	5
II: SOVJET OG DEN TYSKE GENFORENING	6
2.1. "Der Schlüssel liegt im Kreml"	6
2.2. Grønt lys fra Moskva	6
2.3. Februar-juli 1990: Sovjet i defensiven	8
2.4. George Bushs plan	10
2.5. Gorbatsjov i det varme sæde	11
2.6. Gennembruddet: Mødet i Kaukasus juli 1990	12
III: TRAKTATERNE	13
3.1. 2+4-aftalen	13
3.2. Tysk-sovjetisk venskabstraktat	14
IV: KONKLUSION & PERSPEKTIVERING	16
4.1. Den sovjetiske politik under Tysklands genforening	16
4.2. Det russiske spørgsmål	17
LITTERATUR	19

Problemformulering

Efter murens fald forløb forhandlingerne om Tysklands genforening med en forbløffende hastighed. På kun 329 dage lykkedes det de allierede at blive enige om betingelserne for at indlemme Øst- i Vesttyskland. Genforeningens juridiske gyldighed var ikke sikret før de allierede parlamenter ratificerede 2+4 aftalen. Det gjorde Sovjet - som den sidste - først d. 4. marts 1990, 152 dage efter at genforeningen blev fejret ved Brandenburger Tor, og dokumentet blev modtaget i Bonn d. 15. marts 1990.

Denne opgave er en analyse af den sovjetiske politik i den hektiske periode fra murens fald d. 9. november 1989 til Tysklands genforening d. 3. oktober 1990. Hvad var de sovjetiske ledes mål og midler og hvordan var mulighederne for at få sovjetisk politik gennemført?

Var afviklingen af en af de mest trofaste Sovjet-allierede stater resultatet af sovjetisk politik eller blev genforeningen presset igennem af Vesten? Hvad var betalingen for genforeningen?

Det store kildekritiske problem for denne opgave er manglen på sovjetiske kilder, især interne dokumenter.¹ Det er problematisk at forsøge en rekonstruktion af den sovjetiske politik overvejende ved hjælp af vestlige kilder, men her voves halsen altså.

¹Det blev forsøgt gennem Folketingets bibliotek at fremskaffe dokumenter fra ratifikationsdebatten i den russiske дума, men det var desværre ikke muligt.

Prolog: Fløjlsrevolutionen²

-Fra Brejnsnev til Sinatra.

Da Mikhail Gorbatsjov udnævntes til generalsekretær i marts 1985 for det mægtige, men stærkt svækkede Sovjetunionen, varslede han forandringer. Med friske øjne så han på stormagtens prioriteringer i forhold til den udbredte fattigdom blandt arbejdere i Arbejderstaten. På SUKPs 27. partikongres fra 25/2 - 5/3 1986 introducerede Gorbatsjov Perestrojka. Et omfattende reformprogram af produktionsforhold, decentralisering af ledelse og ansvar for sovjetiske virksomheder blev sat i værk for at effektivisere produktionen. Denne mægtige vision om en genrejsning af Sovjetunionen krævede omfattende investeringer i moderne teknologi og know-how. Og ikke mindst økonomiske midler, især vestlig valuta. Den nye udenrigspolitiske tænkning der kom til at revolutionere verden bør derfor ses i snæver sammenhæng med den indenrigspolitiske situation i Sovjetunionen. Gorbatsjov påpegede, at det militære budget unødigt slugte alt for mange ressourcer³, - ressourcer der var større behov for i den sovjetiske reformproces.

Siden 2. verdenskrig deltog Sovjetunionen i et våbenkapløb med USA, der havde sin egen dynamik og logik. Truslen om en verdenskrig og især illusionen om at den kunne vindes, anstrengte supermagterne til det yderste og gjorde militærindustrien til den største i begge lande. Nu erkendte Gorbatsjov, at Sovjet ikke længere hverken kunne eller ville følge med. Konsekvensen måtte blive et opgør med koldkrigs-dogmatikken. Noget tyder på, at især lanceringen af det amerikanske stjernekrigsprojekt har gjort indtryk. En realisering af dette ville for alvor ophæve illusionen om militær paritet, for Sovjet kunne umuligt finde midler til at føre den kolde krig ud i rummet. Derfor plæderede Gorbatsjov for en helt ny sikkerhedspolitisk tænkning der, mente han, var bedre tilpasset realiteterne.⁴ Hans opfattelse kan samles i følgende punkter:

- De frygtindgydende effektive masseødelæggelsesvåben gør sikkerheden udelelig. Alle vil vinde eller alle vil tabe.
- Nedrustningen kommer ingen vegne pga. mistro. Asymetrisk nedrustning hvor den ene part går i front og håber at modparten følger det gode eksempel af egen vilje eller bliver presset til det af opinionen var nødvendigt.
- Jordan kan kun bombes itu en gang, derfor var det store militær ude af proportioner. Militær styrke indenfor rimelighedens grænser.
- Tilladelse til international kontrol af overholdelsen af nedrustningsaftaler ved inspektioner. Et punkt hvor Sovjet tidligere havde været stejlt afvisende.

Den nye tænkning blev modtaget afventende af Vesten, men Gorbatsjov overbeviste efterhånden skeptikerne om alvoren og viljen bag ordene f.eks. med tilbagetrækningen fra Afghanistan i 1988-89. Princippet om den udelelige sikkerhed fik Gorbatsjov til at foretrække multilaterale fora til afgørelse af sikkerhedsspørgsmål. Den større inddragelse af andre europæiske stater anså Gorbatsjov formentlig for et godt middel til at lægge pres på USA. Alle europæere måtte have interesse i konstruktionen af en ny sikkerhedsstruktur i det europæiske hus, hvortil han regnede Moskva. Desuden appelerede han meget indtrængende til, at USA ville medvirke til afspændingen. Forhandlingerne måtte suppleres med konsultationer mellem de to supermagter. Den traditionelle sovjetiske politik, der gik ud på at holde USA på sin side af

²Bygger især på Gorbatsjov, Hudson og Gedmin.

³Se Hudson kap. 5.

⁴Gorbatsjov s. 141ff. En sådan mand er naturligvis politisk farlig for militærfolk, men Gorbatsjov havde - ihvertfald indledningsvis- held til at udmanøvrere militæret i udformningen af udenrigspolitikken. Se Hudson kap. 7 + 8.

Atlanten, blev hermed opgivet.

Helsinki-traktaten fra 1975 der rettede sig mod politiske og humanitære opgaver i østlandene udviklede sig til også at omfatte egentlige nedrustningsforhandlinger. I November 1986 indledte 33 europæiske lande, sammen med USA og Canada forhandlinger i Wien om en ny sikkerhedspolitisk struktur i den europæiske del af verden, og i 1987 underskrev USA og Sovjet INF-traktaten der reducerede antallet af mellemdistance raketter.⁵

Gorbatjov fulgte senest i 1987 op med et nyt syn på satellitstaterne i Østeuropa. Den gamle Brejsnev-doktrin blev afløst af en ny "Sinatra-doktrin,"⁶ hvor de østeuropæiske lande i langt højere grad fik lov at praktisere socialismen "their way". Ja, Gorbatjov opfordrede endda til dialog og nytænkning. Folket skulle bestemme. Kreml ville ikke længere gribe ind som i DDR '53, Ungarn '56, og Prag '68. Dog ville Gorbatjov stadig ikke høre tale om en genforening af Tyskland:

*"Vi kan naturligvis ikke andet end være på vagt, når vi fra tid til anden hører at "det tyske spørgsmål" er uløst, at der endnu ikke er klarhed om "øst-territorierne" og at Jalta- og Potsdam-aftalerne var "uden lovhjemmel". Den slags udtalelser er som bekendt ikke usædvanlige i Forbundsrepublikken. Her må vi sige, at sådanne udtalelser om en genoprettelse af "den tyske enhed" langtfra er "realpolitik" for at bruge et tysk udtryk"*⁷

Det bemærkes, at Gorbatjov hentyder til en aggressiv vesttysk holdning til DDR. Det kolliderer ikke med hans opfattelse af folkets selvbestemmelsesret. Han anså blot - fejlagtigt - SED-styret for at have folkelig opbakning.

⁵Bark & Gress s. 521f.

⁶Gedmin s. 19ff. Gedmin krediterer talsmanden for det sovjetiske udenrigsministerium Gerasimov for denne både rammende og vestligt inspirerede betegnelse.

⁷Citat: Gorbatjov s. 213

I: DDRs sammenbrud

De nye politiske vinde fra Moskva vandt ikke gehør i Øst-Berlin hos Honecker og SED, hvor man fortsatte, som om intet var hændt. Et medlem af SEDs politbureau svarede, da han blev spurgt om der var udsigt til Sovjet-inspirerede reformer i Østtyskland, at "bare fordi naboen sætter nyt tapet op, behøver man ikke følge efter."⁸ SED forsøgte med al magt at holde befolkningen i uvidenhed om Sovjets reformtiltag, ved at censurere sovjetiske nyheder og helt forbyde tidsskriftet "Sputnik", der åbenbart var specielt farligt. Imens kunne østtyskerne følge Gorbatjov via vesttysk TV. Informationsfundet undergravede langsomt SEDs monopol på sandheden. Regimet fjernede sig stadig mere fra en befolkning, der i stigende grad ønskede reformer. I maj 1989 afholdtes kommunalvalg, og partiet fik 98,85% af stemmerne. En borgerretsgruppe dokumenterede omfattende valgsvindel, men blev anholdt, da de ville overrække bevismaterialet til Folkekammeret. SEDs helt uhorste foragt for reformer og borgerrettigheder i det hele taget demonstreredes med al ønskelig tydelighed, da Honecker gratulerede de kinesiske myndigheder med nedkæmpelsen af "kontrarevolutionen" på Tianmen-pladsen!⁹

DDR var helt enestående konservative i Østblokken. Andre tidligere kommunistiske lande fik i disse år ikke-kommunistiske regeringer og forberedte sig endog på at holde valg. Den 2. maj 1989 åbnede Ungarns udenrigsminister Gyula Horn grænsen til Østrig, og lavede dermed det første hul i jerntæppet. Sovjet kaldte det en uafhængig ungarsk afgørelse.¹⁰ Ingen havde vel regnet med, at det ville resultere i en østtysk masseflugt, der var så omfattende. I løbet af sommeren søgte tusinder af mennesker til de vesttyske ambassader i Budapest, Warszawa og Prag. Ifølge vesttysk lov havde østtyskere, der ønskede det ret til vesttysk statsborgerskab. I efteråret 1989 samledes østtyskerne hver mandag i de større byer i tusindvis til demonstrationer med slogans som "Wir sind das Volk!"¹¹ I oktober gik Honecker af og Egon Krenz fik den utaknemmelige opgave at forsøge at redde styret med lappeløsninger, men det var alt for sent. Muren faldt d. 9. november 1989 som følge af folkets pres. SED og borgerretsgrupper som Neues Forum forsøgte at reformere og demokratisere socialismen, men forgæves. Den 18. marts 1990 stemte østtyskerne med overvældende flertal på østtyske søsterpartier til det vesttyske CDU/CSU, der gik ind for en genforening med Vesttyskland. Nu blev de næste afgørende spørgsmål: Ville de allierede fra krigen tillade et nyt, magtfuldt Tyskland i Europas centrum? Ville Sovjetunionen acceptere et forenet Tyskland i NATO?

II: Sovjet og den tyske genforening¹²

2.1: "Der Schlüssel liegt im Kreml"

Murens fald og en ny ordening på Tysklandsspørgsmålet involverede en afvikling af de allieredes rettigheder i både Vest- og Øst- Tyskland samt Berlin, som var stipuleret i London-aftalerne fra 1944. De fire allierede havde formelt lige

⁸Citat: Gedmin s. 57.

⁹Lammers s. 282ff.

¹⁰Først 10 sept. brød Ungarn dog aftalen med DDR og lod østtyskerne rejse videre. Gedmin s. 87ff.

¹¹Bark & Gress s. 614ff.

¹²Bygger - som overskriften antyder - især på Teltschik, Adomeit, Genscher, Gorbatjov og Klein. Horst Teltschik var ansat i Bundeskanzleramt, som leder af udenrigs- og sikkerhedsafdelingen, og han fulgte Helmut Kohl ved alle de afgørende møder. Hans bog er baseret på dagbogsoptegnelser fra Murens fald d. 9. nov. '89 og til genforeningen d. 3. okt. '90.

ret til at afgøre Tysklands fremtid, men i årene efter 2. verdenskrig havde to magter klart udviklet sig til at være de afgørende. Suez-krisen i 1956 illustrerede dette forhold. I den vestlige del af verden var USA storebror i NATO, som Sovjetunionen i Warszawa-pagten. Derfor havde hverken Thatcher eller Mitterand næppe for alvor kunnet bremse den tyske genforening, så længe USA bakkede op omkring den. Selvom modstanden mod en tysk genforening angiveligt måtte forventes at være størst i Moskva, så var de to gamle europæiske stormagter og allierede, England og Frankrig ikke begejstrede for tysk enhed, mens USA helt fra starten var positive. Derfor samlede den diplomatiske opmærksomhed, trods noget tvetydige udmeldelser i vestlige regeringer, sig hurtigt om Moskva. Konservative kræfter i Sovjetunionen mente, at en genforening på vesttyske præmisser ville være forræderi mod fædrelandet og et udsalg af sovjetiske interesser i DDR. For dem ville en genforening betyde, at Tyskland alligevel ville vinde 2. verdenskrig. Til at overbevise Sovjet om genforeningens fredelige hensigter havde Helmut Kohl brug for vestlig støtte, og den vandt han hen ad vejen især med hjælp fra Baker og Bush. Her skal blot bemærkes, at Kohl også mødte kritiske røster vestfra.

Forholdet mellem Helmut Kohl og Gorbatsjov kom skidt fra start.¹³ Kohl dragede nogle yderst uheldige paralleller mellem det sovjetiske reformprogram Perestrojka og "Goebbelsk" propaganda - en sammenligning som Gorbatsjov forståeligt nok tog ilde op. Derfor måtte Kohl se sig forbigået på Gorbatsjovs rejser til vesteuropæiske hovedstæder i hans første regeringsår. Først d. 24. okt. 1988 mødtes de to statsledere for første gang i Moskva. Her spillede Kohl bevidst eller ubevidst på begge statslederes krigserfaringer, der således bragte dem nærmere hinanden. På mødet undertegnedes dokumenter om økonomisk/videnskabeligt/kulturelt samarbejde, og Gorbatsjov bemærker i sine erindringer, at Kohl tilsluttede sig Sovjets ønske om større dialog mellem NATO og Warszawa-pagten,- et gennembrud som han kalder det, som Sovjet ikke havde turdet drømme om for bare få år tilbage. Gorbatsjov gengældte besøget d. 12. juni 1989 i Bonn og forholdet mellem de to herrer må således siges at være stærkt forbedret, før det for alvor gik løs i efteråret 1989.

¹³Følgende afsnit bygger på Gorbatschow "Erinnerungen" s. 702ff.

2.2: Grønt lys fra Moskva.

To dage efter murens fald havde en ængstelig Kohl en samtale med Gorbatsjov. Kohl ønskede blot at reformerne ville få ro og tid til at virke, og Gorbatsjov var enig.¹⁴ Frygten for en militær indgriben var hermed afværget, mens den østtyske exodus fortsatte. Den 21. nov. opsøgte et medlem af den sovjetiske centralkomité Portugalov sin personlige ven Horst Teltschik, der var Kohls rådgiver og nære medarbejder. Han overraskede Teltschik ved at forhøre sig om tyske overvejelser om fremtiden, hvor han brugte ordet "genforening".¹⁵ Sovjetunionens holdning til det tyske spørgsmål var åbenbart i bevægelse, og dette ledte Kohl til at fremlægge sit syn på en farbar vej til tysk genforening.¹⁶ Den 28. nov. fremlagde Kohl 10 punkter i Bundestag. Han foreslog at arbejde frem mod en konføderation mellem DDR og BRD, under forudsætning af frie valg i DDR.¹⁷

Denne plan blev *meget* køligt modtaget af Sovjetunionen.¹⁸ D. 11. nov. havde Gorbatsjov advaret mod faren for ustabilitet i førnævnte samtale med Kohl, der havde forsikret at han var sig sit ansvar bevidst. Efter offentliggørelsen af Kohls ti-punkts plan fik stakkels Genscher en regulær skideballe af Gorbatsjov da han var i Moskva få dage senere. Gorbatsjov bebrejdede i stærke vendinger udenrigsministeren, at han ikke var taget med på råd, og fastslog at dette ikke var noget der hjalp på den gensidige tillid!¹⁹ På en pressekonference i Malta hvor Gorbatsjov mødtes med Bush i starten af december fastlog generalsekretæren eksistensen af to tyske stater og opfordrede til, at man ikke forcerede historiens gang. Det tyske spørgsmål måtte løses under CSCE-processen.²⁰ Den 9.dec. fastslog Gorbatsjov overfor centralkomiteen, at "Sovjet ikke ville lade DDR i stikken", og dette fulgte han op med et skarpt brev til Kohl hvor han præciserede, at DDR var en strategisk partner og medlem af Warszawa-pagten.²¹

Gorbatsjov mente simpelthen det gik alt for stærkt. Men efter et møde med den østtyske statsleder Hans Modrov i Moskva d. 30. jan. '90 der bekræftede at stemningen i Østtyskland var for en hurtig genforening,²² opgav man modstanden. Tilsyneladende ændrede Sovjetunionen pludseligt radikalt sin tysklandspolitik. Hvad er forklaringen?

Sovjetunionens krise forstærkedes stadig under en noget slingrende reformkurs. Forsyninger af fødevarer og forbrugsgoder svigtede, og moderniseringen af produktionen havde slet ikke virket efter hensigten. Sovjet måtte ty til højst utraditionelle metoder for bare at opretholde fødevarerforsyningen. I januar bad Sovjet Vesttyskland om at levere 120.000 ton flæsk på 6 uger til venskabspris.²³ Kravet blev efterkommet, og denne gestus kan have sat tanker i gang hos Gorbatsjov om potentialet af et økonomisk samarbejde med det forenede Tyskland. Utilfredsheden i den sovjetiske

¹⁴Teltschik s. 27-28 & Gorbatschow "Erinnerungen" s. 713.

¹⁵Teltschik s. 42ff. Portugalov havde kun mundtligt diskuteret dette ned Valentin Falin, leder af afdelingen for internationale anliggender i centralkomiteen, og indrømmer da også i Kuhns TV-udsendelse at ordet "genforening" stod for egen regning. Men på det tidspunkt kunne han ikke selv forestille sig en anden udgang på begivenhederne.

¹⁶Teltschik s. 49. Teltschik påstår at *han* fik Kohl til at fremlægge de ti punkter.

¹⁷Kohl 120-21, punkt 5.

¹⁸Se Gorbatschow "Erinnerungen" s. 712

¹⁹Gorbatschow "Erinnerungen" s. 713.

²⁰Se *ibid.* s. 716

²¹Malta-pressemødet i Teltschik s. 63, citatet *ibid.*s. 73, brevet til Kohl blev modtaget d. 18.dec, *ibid.*s.85.

²²Teltschik s. 120, Adomeit s. 8, Gorbatschow "Erinnerungen" s. 714-5. Også på et møde et par dage før i den inderste kreds omkring Gorbatsjov konkluderedes det at genforeningen var uundgåelig.

²³Teltschik s. 100ff. Kanslerens rådgiver er meget bevidst om vigtigheden af, at holde Gorbatsjov ved magten, og denne gestus må klart ses i denne sammenhæng.

befolkning udmøntede sig både i strejker og etniske sammenstød, og kritiske, nationalistiske røster i republikkerne hørtes stadig tydeligere. Denne interne uro betød at det blev vanskeligere for Gorbatjov at modsætte sig Vesten i udenrigspolitikken, for man havde hårdt brug for vestlig hjælp. Den 19. dec. '89 besøgte Kohl Dresden og blev tiljublet af tusinder af østtyskere. Folkevandringen mod vest fortsatte: I november flygtede godt 130.000 mennesker og i december lå det daglige tal på mellem 2000 og 4000. Dette truede med at føre DDR ud i totalt økonomisk sammenbrud. Samtidig viste de, der blev i Østtyskland at rejseforordninger ikke var nok. De ugentlige demonstrationer der havde ført til murens fald fortsatte i større østtyske byer med op til 200.000 deltagere og nu skiftede parolerne fra "Wir sind das Volk" til "Wir sind *ein* Volk".²⁴ Gorbatjov og Modrow tog det folkelige pres til efterretning. Sjevardnadse havde den opfattelse, at enten accepterede man en genforening, eller også ville den blive gennemført alligevel og koste tusinder af menneskeliv.²⁵ Sovjetunionen måtte nu forberede sig på at få mest mulig indflydelse på genforeningens præmisser, mens man forsøgte at vinde tid.

2.3: Februar-Juli 1990: Sovjet i defensiven.

Hvordan skulle forhandlingerne om tysk genforening foregå, og hvem skulle have indflydelse? En genforening af Tyskland betød, at man måtte gøre regnskabet fra 2. verdenskrig op. Både krigsskadeerstatninger og grænsespørgsmål blev nu aktuelle, og dette fik tyskerne til at frygte, at der kunne blive tale om en egentlig fredskonference med alle krigens parter som deltagere eller at de fire sejrherre alene kunne enes om betingelserne. "Tysklands demokratiske stabilitet måtte ikke endnu en gang bringes i fare."²⁶ Derfor enedes Genscher på et møde med USAs udenrigsminister Jim Baker om at foreslå en forhandlingsmodel bestående af de to tysklænder og de fire allierede, hvor DDR og BRD forhandlede sig til rette om den fællestyske ordning *sideløbende* med de allieredes forhandlinger om tilbagegivelsen af tysk suverænitet, alliancetilholdsforhold, osv. Altså var målet et genforenet og suverænt Tyskland. Baker vandt udenrigsministrene Hurd og Dumas for ideen, og hermed var de tre vestlige allierede på plads.²⁷ På Ottawa-konferencen februar 1990, der egentligt var et led i nedrustningsforhandlinger mellem Warszawa-pagten og NATO, kom det mest til at dreje sig om Tyskland, og her indvilligede Sovjet i 2+4-modellen.²⁸ Holland, Polen og Italien krævede en plads ved forhandlingsbordet, men blev på det bestemteste afvist af Genscher.²⁹ Dette var et stort skridt i genforeningsprocessen. Tyskland undgik herved, at alt for mange forskellige krav og hensyn ville belaste Tyskland og forsinke processen.

Perioden fra den sovjetiske accept af genforeningen i februar til Kaukasus mødet i juli så i Sovjet en stærkt presset magt, der på forskellig vis søgte at vinde tid i forhandlingerne. Det østtyske valg d. 18 marts 1990 viste en overvældende østtysk tilslutning til genforeningen, og kravet fra befolkningen blev stadig stærkere og forværrede den sovjetiske forhandlingsposition. Sovjet tilkendegav gentagne gange, at det gik for stærkt. Sjevardnadse udtalte sig bl.a.

²⁴Bark & Gress 703ff., Teltschik s. 87ff., Adomeit s. 9.

²⁵Kuhn, ZDF. Heri tillægges Sjevardnadse særlig betydning for accepten på dette tidspunkt.

²⁶Genscher s. 716

²⁷Genscher s. 722. Det har ikke været muligt bevisligt at finde ophavsmanden til 2+4-modellen. Det ser dog ud som om amerikanerne, nærmere bestemt James Baker må krediteres for ideen. Se Genscher s. 716, Teltschik s. 137f. og Sørensen s. 52.

²⁸Bark & Gress s. 722.

²⁹Genscher erindrer at have spurgt: "Hører i til en af de fire magter der er ansvarlige for Tyskland? Er i en af de to tyske stater? Hverken eller - "You are not part of the game!" Genscher s. 729.

til fordel for at optage Polen i forhandlingerne, foreslog helt at afkoble de tysk-tyske forhandlinger fra 2+4 processen og at 4-magts rettighederne kunne opretholdes i en overgangsperiode efter den tyske genforening. Ligeledes truede man med at insistere på en egentlig fredstraktat.³⁰ Sovjet forsøgte også at betinge genforeningen af, at de to tyske regeringer folkeretsligt anerkendte Oder-Neisse grænsen fra 1945 til Polen, der skar ca. 25% af Tyskland anno 1937, men det afviste Tyskland principielt som en indblanding i landets suverænitet og henviste til, at man ikke kunne foregribe en beslutning, der måtte tages af et fællestysk parlament.³¹

Af forskellige ofte modstridende sovjetiske forslag kan nævnes:³²

- Opløsning af de to militære alliancer til fordel for en pan-europæisk alliance.
- En "Europa-afstemning" blandt alle europæiske lande om en ny sikkerhedsordning efter genforeningen.
- Neutralisering og demilitarisering af Tyskland.
- En tysk militærpolitisk status i NATO som den franskmændene havde.
- Opretholdelse af de allieredes okkupationsrettigheder i let modereret form.
- Tysk medlemskab i både NATO og Warszawa-pagten.
- Sovjetisk medlemskab i NATO.
- Vesttysk medlemskab i NATO og "associeret" østtysk medlemskab i Warszawa-pagten.

Disse sovjetiske løsningsmodeller skal ses i sammenhæng med det helt afgørende stridspunkt i de følgende forhandlinger: Det genforenede Tysklands alliancetilhørsforhold og konstruktionen af en ny europæisk sikkerhedsstruktur. Sovjet kunne ikke uden videre acceptere, at NATOs grænser rykkede 200 km nærmere Moskva. Forslagene udgør forskellige opskrifter på, hvordan Kreml mente at kunne fastholde indflydelsen i Europa. Nogle må betegnes som forhandlingstaktiske og rettet mod at skaffe indrømmelser fra vestmagterne. En afmilitarisering af Tyskland f.eks. ville være urealistisk, og det har man formentlig udmærket været klar over, og Europa-afstemningen om den tyske skæbne fik aldrig et ben til jorden. Men gennemgående var det et samarbejde mellem de to store forsvarsalliancer, Sovjet ønskede. Gorbatjovs opfattelse af den udelelige sikkerhed skinnede klart igennem.

Helmut Kohl insisterede helt fra starten på, at Tyskland måtte bindes op i samarbejde i de europæiske alliancer NATO og EF, men samtidig måtte Tyskland genvinde sin fulde suverænitet lige efter genforeningen. En politik der frembragte minder om efterkrigstiden under Adenauer. Vestintegrationen skulle imødekomme frygten for, at et stærkt Tyskland igen ville gå enegang. Udenrigsminister Genscher var sværere at blive klog på,³³ men det var Kohls linje, der blev

³⁰Teltschik s. 163, 187, 223, Sørensen s. 53

³¹Præsident Bush medvirkede til at banke Polen på plads, der dog fik lov at være med ved 3. forhandlingsrunde i Paris. Teltschik s. 181, Sørensen s. 53.

³²Opsummeret af Adomeit s. 11.

³³Genscher insisterer i sine erindringer på at han stod fast på det forenede Tysklands fulde NATO-medlemskab lige fra starten (f.eks.s. 732), men at han med hensyn til DDR var fleksibel,- et standpunkt han selv kalder "uforsigtigt." (s. 720)

I Bild d. 28. jan. sagde han : "Wer die Grenze der NATO bis zur Oder und Neisse ausdehnen will, schlägt die Tür zu für ein geeintes Deutschland zu" (Teltschik s. 117) Dette standpunkt gentog han i en tale d. 31.jan. Det forenede Tyskland skulle forblive medlem af NATO, men en udvidelse af NATO-territorium østpå var ikke aktuel (Wolffsohn s. 148). Genscher husker det som en tale hvor han gjorde Tysklands holdning til medlemskab i NATO klar (Genscher s. 713). Til stor irritation for bundeskansleren udtalte han sig yderligere imod tyske tropper i DDR (Teltschik s. 151f.). Genschers definition af fuldt tysk medlemskab indebar på dette tidspunkt altså ikke at ex-DDR skulle omfattes af nerven i atlantpagten, nemlig sikkerhedsgarantierne i NATOs art. 5 og 6. Tilsyneladene var det et neutralt DDR han

fulgt.³⁴ Vestmagterne bakkede selvfølgelig op om vestintegrationen og udløste et massivt diplomatisk pres for at få Sovjet til at acceptere dette. Men tanken var helt uantagelig for Sovjet, og det var her, man havde brug for tid. Sovjets anså nedrustningsforhandlingerne mellem Warszawa-pagten og NATO som helt centrale og vigtige for afspændingen, og de var endnu ikke afsluttede. Sjevardnadse udtalte, at genforeningen truede med at skade skabelsen af en pan-europæisk sikkerhedsstruktur.³⁵ Det turde derfor være klart, at Sovjet ønskede at anvende genforeningen til at realisere Perestrojkaens udenrigspolitik.³⁶

havde i tankerne?

³⁴Kohl lader da også Genscher dette vide! Teltschik s. 183.

³⁵Teltschik s. 157.

³⁶Se Teltschik s. 158 og Genscher s. 768ff. (780).

2.4: George Bush's plan

I december 1989 mødtes Gorbatjov og Bush for første gang som politiske ledere på Malta. Her diskuterede man bl.a. perspektiverne for europæisk samarbejde i bred forstand. Gorbatjov gjorde klart, at Sovjet og USA havde et specielt ansvar for "at gribe den historiske chance for tilnærmelse mellem Øst og Vest", der nu var mulighed for.³⁷ Dette måtte gøre ved "at fortsætte og videreudvikle CSCE-samarbejdet", og om de militære alliancer sagde Gorbatjov:

"De nuværende instrumenter til opretholdelse af ligevægten, må ikke ødelægges men skal tilpasses tidens krav. Vi må bruge dem til at styrke sikkerheden og stabiliteten, og til at forbedre forholdet mellem staterne. *NATO og Warszawa-pagten skal ikke forblive militære organisationer alene, men skal i stigende grad gøres politiske.*"³⁸

Den 18. maj 1990 præsenterede James Baker ni punkter i Moskva som et forslag til en slags fælles dagsorden for de fortsatte forhandlinger. Udover tilsagn om fortsat nedrustning hed det, at NATO ville tilpasse sin strategi efter de ændrede forhold, at man ikke ville placere NATO-styrker i ex-DDR i en overgangsperiode, at Tyskland ville acceptere sovjetiske styrker i DDR i en begrænset periode, at Tyskland ville støtte Perestrojka økonomisk og at CSCE-processen ville blive forstærket. Denne dagsorden var selvfølgelig afstemt med Kohl, dette skete i Washington dagen før.³⁹

Betalingen for fuldt tysk medlemskab i NATO var ved at blive udarbejdet. Disse tilsagn om ændringer i NATOs strategi og styrkelse af CSCE-processen var absolut nødvendige, for at Sovjet kunne forsvare at overlade DDR til den gamle fjende. Tilsyneladende begyndte disse hensigtserklæringer at virke efter hensigten. Allerede sidst i maj præparerede Sjevardnadse den russiske befolkning ved at fortælle om de seriøse militære og politiske ændringer, som NATO gennemgik.⁴⁰ Denne optøning viste han også på et møde med Genscher i Münster i juni. Et nyt forhold mellem de to alliancer gjorde et tysk NATO-medlemskab "muligt"⁴¹, og en uge senere i Brest d. 18. juni forsikrede Sjevardnadse, at Sovjet ikke længere principielt ville modsætte sig tysk NATO-medlemskab, nu handlede det kun om detaljerne.⁴² De vestlige tilkendegivelser af gode hensigter kulminerede på NATO-topmødet i London d. 5.-6. juli, der resulterede i en erklæring med direkte adresse til Sovjet og de andre Warszawa-pagt lande. De to alliancer skulle ikke længere betragte hinanden som fjender, og NATO ville derfor ændre sin forsvarsstrategi og tilpasse sig den sovjetiske tilbagetrækning og opløsningen af Warszawa-pagten. Man foreslog en "ikke-angrebspagt" og en institutionalisering af CSCE-processen. Kohl kunne nu rejse til Moskva med tilsagn om, at NATO var parat til grundlæggende at omstille sig og imødekomme de sovjetiske krav.

2.5: Gorbatjov i det varme sæde.⁴³

Da Gorbatjov kom til magten i 1985 stillede mange vestlige iagttagere spørgsmålet: Var Gorbatjov en oprigtig reformator? Men udviklingen i Sovjet og Gorbatjovs problemer med at implementere sin politik gjorde efterhånden et andet spørgsmål mere påtrængende: Kunne Sovjet overhovedet reformeres? Den økonomiske krise i Sovjetunionen

³⁷ Gorbachow "Gipfelgespräche" s. 125.

³⁸ Ibid. s. 122f. (min fremhævning LH)

³⁹ Teltschik s. 236ff.

⁴⁰ Teltschik s. 252.

⁴¹ Genscher s. 805ff(808).

⁴² Genscher s. 821f.

⁴³ Bygger på Braun & Day, Adomeit og Chiesa.

forværredes stadig, omstillingen fra plan- til markedsøkonomi var ikke tilstrækkelig konsekvent, og embedsapparatet nægtede i flere tilfælde at eksekvere ordrer, det fandt irrationelle. Omfattende strejker gjorde det umuligt for industrien at opfylde indgåede kontrakter. I januar 1990 alene mistede Sovjet 4,5 mill. arbejdsdage. Samtidig kunne det sovjetiske marked slet ikke tilfredsstille efterspørgslen efter forbrugsvarer, og det sorte marked begyndte at blomstre, mens kriminaliteten og den almene utilfredshed steg.⁴⁴

Gorbatjovs udenrigspolitiske linje affødte stor modstand. Gorbatjov kæmpede med en historisk velbegrundet frygt for Tyskland, og traditionel sikkerhedspolitisk tænkning der kun i den militære paritet og afskrækkelsesmomentet så midlet til at afværge krigen. Konservativt kræfter i partiet sammenlignede Tysklandsudviklingen med den allierede appeasementpolitik i trediveerne og ytrede frygt for den stærke nabo. Ligatjov, en af de mest indædte kritikere, mente at det ville være en utilgiveligt kortsigtet dumhed, hvis man overså, at der "i horisonten lurer et Tyskland med et formidabelt økonomisk og militært potentiale". De nye tanker om et helt Europa i samarbejde trøstede ikke de militære ledere. Tilbagetrækningen af russiske styrker fra østblokken ville ødelægge denne balance. "Kommende ændringer i Warszawa-pagten betyder selvfølgelig tab for os fra et militært synspunkt. Alle de teoretiske diskussioner om ændring fra militær til politisk pagt er falsk tryghed. Det er ordkløveri."⁴⁵ Problemet for Gorbatjov, -og Vesten, var, om han trods oppositionen kunne få mandat til at fortsætte sin linje.

Samtidig med NATO-topmødet i London i juli holdt SUKP sin 28. partikongres, og her var der lagt i kakkellovnen til et opgør med Gorbatjov. Boris Jeltsin, der tilsyneladende var en kandidat, der kunne samle oppositionen valgte at gå fra SUKP istedet for at stille op imod Gorbatjov. Jeltsins beslutning udlægges af Giulietto Chiesa som selvudslettende og patriotisk.⁴⁶ Den kaotiske og dramatiske kongres der udtrykte stor utilfredshed med Gorbatjovs reformer endte derfor alligevel med en sejr for generalsekretæren især fordi højre- og venstreradikale ikke kunne enes om en alternativ spidskandidat. Derfor kunne Gorbatjov ændre sammensætningen af Sovjetunionens udøvende (og lovgivende) organer til egen fordel. Den endelige afstemning d. 10. juli med 3.411 stemmer mod 1.116 er således misvisende, da mere end 1.300 delegerede stemte imod ham et par dage før. Men trods modstanden kunne han nu bryste sig med et stærkere mandat, da han nu var valgt direkte af kongressens delegerede i modsætning til tidligere, hvor generalsekretæren blev valgt af centralkomiteen. Oppositionen var sat skakmat, og således kunne en lettet Gorbatjov tage imod Helmut Kohl i Moskva til forhandlinger om den tyske genforening.

2.6: Gennembruddet: Mødet i Kaukasus juli 1990.

Gorbatjov havde inviteret Kohl til sit barndomshjem i Kaukasus. En gestus der vel gav løfter om politiske resultater, men Kohl tog til mødet med behersket optimisme og havde ikke forventet et afgørende gennembrud. På mødet stillede Kohl en revision af forholdet mellem de to stater i udsigt, der omfattede alle "politiske, økonomiske, kulturelle og humanitære aspekter". Dette ville også bane vejen for "et samarbejde mellem NATO og Warszawa-pagten i CSCEs rammer".⁴⁷ Kohl tilkendegav også, at Vesten fulgte den russiske reformproces med stor interesse og var villig til yderligere hjælp.

⁴⁴Braun & Day s. 39ff.

⁴⁵Citater hentet fra Adomeit s.20f.

⁴⁶Chiesa s. 32ff.

⁴⁷Gorbachow "Gipfelgespräche" s. 166.

Gorbatjov tilsluttede sig reelt ex-DDRs optagelse i NATO, formelt ved at give Tyskland frihed til at vælge alliance. Som følge heraf, indvilligede han i at trække de sovjetiske styrker tilbage inden udgangen af 1994. Hermed var den tyske genforening i hus. Det der skete på mødet forbavsede selv en erfaren diplomat som Horst Teltschik, der betegner mødets resultat som "Das Wunder aus Moskau".⁴⁸

"Das Wunder" var dog i forvejen forhandlet på plads mellem Bush og Gorbatjov i Washington. D. 31. maj 1990 gav Gorbatjov endelig efter for presset ved at tilslutte sig alliancefriheden.⁴⁹

Men Gorbatjov kunne vel næppe opretholde modstanden mod Tysklands optagelse i NATO ret meget længere, uden at man i vesten ville begynde at betvivle hans oprigtighed. Her havde man støt og roligt indvilliget i de russiske krav og lovet hjælp til reformerne. Europarådet havde nedsat en kommission til understøttelse af reformarbejdet i Sovjet med støtte fra IMF, verdensbanken og den europæiske bank. Og NATO havde med London-erklæringen tilkendegivet, at en udvidelse med ex-DDR ikke øgede truslen mod Sovjet, tværtimod var man rede til at indgå i et stærkere politisk samarbejde med Østeuropa. Rent psykologisk er det måske heller ikke tilfældigt at gennembruddet kommer lige efter stormen på SUKPs partikongres. Med godkendelsen af Tysklands fulde medlemskab i NATO udryddede Gorbatjov enhver tvivl i udlandet såvel som hjemme om hans politiske mandat.

⁴⁸Teltschik s. 313.

⁴⁹Gorbatschow "Erinnerungen" s. 723.

III: TRAKTATERNE

3.1: 2+4 aftalen.⁵⁰

I den endelige traktat hedder det, at Tyskland fremover består af BRD, DDR og Berlin. De eksisterende grænser til ikke-tysk territorium bekræftedes, og Tyskland frasagde sig retten til fremtidige territorialkrav. Her tænkes især på Oder-Neisse grænsen til Polen, der i en bilateral "folkeretsligt bindende" aftale mellem Tyskland og Polen skulle anerkendes.⁵¹ Hermed blev 25% af Tyskland anno 1937 skåret væk, hvor et stort tysk mindretal er bosiddende. Dette havde været Polens store problem under genforeningen og med støtte fra Sovjet fik Polen altså adgang til det sjette 2+4 møde. Dette kan ikke betegnes som nogen stor indrømmelse fra tysk side. Hverken Vest- eller Østtyskland havde nogensinde gjort krav på territorier øst for Oder-Neisse, men enkelte højtråbte ekstremister var også nok til at gøre Polen nervøs.

I artikel 2 garanterer Tyskland at "von deutschem Boden nur Frieden ausgehen wird." Og desuden hedder det:

"Nach der Verfassung des vereinten Deutschland sind Handlungen, die geeignet sind und in der Absicht unternommen werden, das friedliche Zusammenleben der Völker zu stören, insbesondere die Führung eines Angriffskrieges vorzubereiten, verfassungswidrig und strafbar".

En artikel designet til at berolige de der frygtede en ny krig startet af Tyskland. At gøre krig ulovligt har været forsøgt før med et kummerligt resultat. En sådan artikel er forståelig og menneskelig, men den ville næppe stoppe en eventuel tysk aggressor af Hitlers kaliber. Derimod vil bestemmelserne i art. 3 gøre det vanskeligt at opbygge den nødvendige militære styrke, uden at stormagterne kan skride ind langt tidligere, end det var muligt i 1930'erne. Tyskland afgav retten til besiddelse af ABC-våben,⁵² og forpligtede sig til at nedskære sin hær til 370.000 mand over 3-4 år. En reduktion på hele 45%(!).⁵³ Disse store nedskæringer havde man fra tysk side helst set ordnet i CSCE-regi, for nu blev Tysklands muligheder for at handle sig til nedskæringer hos de andre europæiske lande drastisk beskåret. Desuden ønskede man at undgå indtrykket af en særordning for Tyskland, der vakte minder om Versailles, men det lykkedes altså ikke helt. Sovjet havde nævnt 200-250.000 mand som rimeligt,⁵⁴ og tallet 370.000 må derfor betegnes som et kompromis. Disse militære begrænsninger på Tyskland styrkede selvfølgelig også relativt Sovjet, der herved manifesterede sig som militær stormagt i Europa.

I art. 4. stipuleredes det, at Sovjet og Tyskland bilateralt skulle aftale hvordan tilbagetrækningen af sovjetiske styrker i Tyskland inden 1994 skulle finde sted. Dog fastlægges visse rammer for overgangsperioden. Efter den sovjetiske tilbagetrækning må ikke-tyske NATO tropper ikke være i ex-DDR og de tyske styrker der må være i området må ikke være i besiddelse af kernevåben.

Endvidere fik Tyskland sin fulde suverænitet og frihed til at afgøre alliancetilhørsforhold. Hermed afvikledes de allierede sejrherre fra 2. verdenskrig deres rettigheder i Tyskland.

⁵⁰Vertrag über die abschliessende Regelung in bezug auf Deutschland. Undertegnet 12. september 1990 i Moskva. Publiceret i Kaiser s. 38-47.

⁵¹Dette skete den 14. nov.

⁵²Atomical, biological, chemical weapons

⁵³Sørensen s. 58.

⁵⁴Se f.eks. Genscher s. 790.

3.2: Tysk-Sovjetisk venskabstraktat.

På Kaukasus-mødet havde Kohl lovet Sovjet en speciel venskabs- og samarbejdsaftale. Man kan vælge at se denne som betaling for genforeningen, og traktaten vil i så fald i høj grad afspejle russiske ønsker og krav. På kort sigt holdte man det økonomisk nedbrudte Sovjet skadefri for omkostningerne ved tilbagetrækningen fra DDR. Og på længere sigt traktatfæstedes nogle hensigtserklæringer om den sikkerhedspolitiske udvikling på længere sigt, som Gorbatsjov satte sit klare præg på.

Tyskland lovede at betale for sovjetiske troppers ophold i Tyskland indtil tilbagetrækningen blev fuldført i 1994. Tyskland betalte transportomkostningerne for hjemsendelsen. Tyskland betalte for opførelsen af 4 mill. kvm. boliger i Sovjet til husning af de hjemvendte soldater tillige med udgifter til omskolingen af tropperne. Alt i alt beløber de tyske udgifter til tilbagetrækningen sig til ca. 12 mia. DM. Udover dette stillede Tyskland en rentefri kredit på 3 mia. DM til eventuelle sovjetiske udgifter.⁵⁵ Tilbagetrækningen kan således ikke have ligget Sovjet til alt for stor byrde.

I "hovedtraktaten"⁵⁶ ligger imidlertid de mere vægtige længerevarende forpligtelser. I præambelen bekræftedes tilslutningen til Helsinki-processen, og landene forpligtede sig til at arbejde for et forenet Europa. I art. 3 sluttedes en ikke-angrebspagt, hvor man dog opfordrede andre lande til at tilslutte sig for at forhindre associationer til forståelsen mellem Ribbentrop-Molotov i '39. Det tyske mindretal i Sovjet sikredes ret til at pleje deres tyske kultur. Herudover findes hensigtserklæringer om omfattende samarbejde på stort set alle niveauer. Men i art. 5 hedder det:

"Beide Seiten werden den Prozess der Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa auf der Grundlage der Schlussakte von Helsinki...nach Kräften unterstützen und unter Mitwirkung aller Teilnehmerstaaten weiter stärken und entwickeln, *namentlich durch Schaffung ständiger Einrichtungen und Organe...*"⁵⁷

Nedsættelsen af stående organer eller institutionalisering af CSCE-processen var et sovjetisk ønske, og det var også en del af NATOs London-erklæring. Her blev det altså traktatfæstet. Dette ville flytte opmærksomheden fra "tabet" af DDR til fjendens lejr i NATO. Sovjet kunne argumentere for, at varetagelsen af sikkerhedspolitiske opgaver alligevel skulle flyttes til et pan-europæisk organ. Dette ligger helt i forlængelse af Gorbatsjovs syn på den udelelige sikkerhed. Ruslands næsten notoriske, historiske ønske om at tilhøre Europa kommer til udtryk i art. 20, hvor det hedder om de to regeringer:

"...Sie werden einander behilflich sein, die Zusammenarbeit mit internationalen, insbesondere europäischen Organisationen und Institutionen zu entwickeln, denen eine Seite als Mitglied angehört, falls die andere Seite ein entsprechendes Interesse bekundet."

Oversat fra diplomat-sprog betyder dette, at Tyskland skal forsøge at hjælpe Sovjet indenfor i varmen i de europæiske organisationer.

⁵⁵ Disse bestemmelser vedr. tilbagetrækningen er nedfældet i "Abkommen...über einige überleitende Massnahmen" undertegnet i Bonn 9. okt. 1990.

⁵⁶ Vertrag über gute Nachbarschaft, Partnerschaft und Zusammenarbeit zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken. Underskrevet af Kohl og Gorbatsjov i Bonn d. 9. nov. 1990.

⁵⁷ min kursivering LH.

IV: KONKLUSION & PERSPEKTIVERING

4.1: Den sovjetiske politik under Tysklands genforening

Nogle iagttagere anser Sovjetunionens politik under den tyske genforening som værende stærkt styret af økonomiske interesser.⁵⁸ Ifølge denne opfattelse havde Sovjet brug for vestlig hjælp i en sådan grad, at de politiske manøvre muligheder var forsvindende små. For at få den økonomiske støtte måtte man give disse store politiske indrømmelser, og det er da også en besnærende tanke. Så havde Kohls forhandlinger med Gorbatsjov karakter af tegnebogsdiplomati, og man kunne forledes til at tro, at med de - indrømmet- temmelig store pengeoverførsler fra Bonn til Moskva, var den handel afsluttet, og alle kunne være glade. Der er da også elementer i forhandlingsprocessen, der kunne støtte en sådan opfattelse. Forhandlingerne fik tilsyneladende et skub, hver gang Bonn indvilligede i hjælp til Sovjet.⁵⁹ Gorbatsjov og de russiske forhandlere fiskede hele tiden efter hjælp fra Vesten til Perestrojka, og 2+4-aftalen blev hurtigt fulgt op af en tysk-sovjetisk venskabstraktat med økonomiske perspektiver for Sovjet. Men denne noget materialistiske synsvinkel er for forenklet og må nuanceres.

Gorbatsjov havde i årene op til SEDs sammenbrud bestemt ikke Tysklands genforening på sin politiske dagsorden. Det var nærmere en europæisk "genforening" han talte om, et nyt samarbejde om fred og fordragelighed i det europæiske hus, sikret ved forstærket politisk kontakt mellem de to store militære alliancer i efterkrigstiden; Warszawa-pagten og NATO. Hans opfordringer var til dels afledt af Sovjetunionens forværrede økonomiske tilstand, hvori våbenkapløbets enorme ressourceforbrug i stigende grad forekom absurd. Det er således korrekt at tillægge Gorbatsjov økonomiske motiver, hans politik var ikke udelukkende en fredsengels altruisme. Men det er uretfærdigt at bedømme ham på grundlag af Sovjets vanskeligheder med at følge USA i våbenkapløbet alene. Det er en holdning, der bunder i opfattelser, som at USA havde vundet den kolde krig, og at Sovjet kun ventede på chancen til at opruste igen, altså et fjendebillede der har sin forklaring i den kolde krig, i frygten for katastrofen og forestillingen om, at man kunne være på den sejrendes side efter Ragnarok. Præcis de tanker som Gorbatsjov forsøgte at gøre op med.

Gorbatsjov havde næppe regnet med, at hans bekendelse til Helsinki-aftalen og princippet om folkenes selvbestemmelsesret ville føre til så omfattende ændringer i Europa og afslutningen på den kolde krig. Alligevel holdt han fast på dette under revolutionen i DDR i 1989. Befolkningen ville genforeningen, og derfor tilsluttede han og Sjevardnadse sig Tysklands genforening i januar 1990. Helt anderledes problematisk var spørgsmålet om Tysklands alliancetilørsforhold. De mange forskellige russiske løsningsmodeller illustrerede udover almindelig forvirring, at Sovjet ønskede den europæiske sikkerhedspolitik varetaget i et organ, der omfattede *hele* Europa med USA og Canada, og her anså man CSCE-rammerne som de mest egnede, da Warszawa-pagten var på vej til opløsning. Det endelige sovjetiske tilsagn til fuldt tysk medlemskab af NATO kom først efter en massiv vestlig tilkendegivelse af vilje til radikal omstilling af sikkerhedspolitikken og løfter om at institutionalisere CSCE-forhandlingerne i et stående organ. I den tysk-sovjetiske venskabstraktat fik russerne et tysk tilsagn om hjælp til at få indflydelse på det europæiske samarbejde. Efter at have rystet overraskelsen over SEDs sammenbrud af sig, gik Gorbatsjov ind i forhandlingerne om genforeningen med ønsket om et pan-europæisk sikkerhedspolitisk samarbejde for øje. Således var Sovjet ikke hele tiden to skridt efter udviklingen men førte en aktiv politik, der i spørgsmålet om den tyske genforening så en god

⁵⁸Se f.eks. Petersen s. 76.

⁵⁹Se afsnit 2.2.

mulighed for at omstrukturere europæisk sikkerhedspolitik. Hvis man ser på de vestlige erklæringer, må man faktisk sige, at denne politik lykkedes. Sovjet fik sine tilsagn, og derfor indvilligede man i at lade DDR blive en del af NATO. Det mislykkede kupforsøg i efteråret 1991 viste hvilke kræfter, Gorbatsjov var oppe imod, og hvor meget der stod på spil. Alligevel har tiden efter den tyske genforening vist, at de vestlige ledere ikke har kunnet leve op til løfterne.

4.2. Det russiske spørgsmål.

Løsningen på det tyske spørgsmål har ført til et nyt næsten lige så problematisk russisk spørgsmål. Rusland har endnu ikke fundet sin plads i det europæiske samarbejde. Løfterne om at institutionalisere Helsinki-processen har nu ført til, at CSCE har skiftet navn til OSCE⁶⁰ og ikke meget andet. Den hårde sikkerhedspolitik i Europa varetages stadig i NATO, og Rusland er stadig udenfor. I årene umiddelbart efter den tyske genforening indgik Rusland på amerikansk opfordring i det såkaldte "Partnerskab for Fred", men det gav ikke rigtig nogen resultater. Den morgenluft og optøning i forholdet til Rusland, som vejredes i perioden under og lige efter den tyske genforening er langsomt ved at fortage sig. De russiske forventninger til vestlig hjælp er blevet skuffede. Ligeledes betegner en af Gorbatsjovs rådgivere i dag forestillingen om gensidig afhængighed som naiv: "Forudsætningen var, at man ville anse hinanden for partnere, men Vesten ønsker ikke, at vi skal med i et partnerskab."⁶¹ Russerne opfatter planerne om NATOs udvidelse mod øst som en provokation, og ser i dem beviset for at god gammeldags magtpolitik er mere sejlivet end ideen -eller illusionen- om fælles sikkerhed. Implementeringen af CFE-traktaten der blev undertegnet i november 1990 er derfor i fare. Den satte ellers verdenshistoriens mest omfattende ophugning af våben i gang, men russerne tøver nu og afventer de vestlige hensigter. Med opløsningen af Warszawa-pagten opfatter Vesten tilsyneladende ikke længere truslen om krig for at være overhængende, og de russiske protester mod NATO-udvidelse mod øst bliver ikke rigtigt taget alvorligt.

"Rusland har over for USA indtaget rollen som den hysteriske elskerinde, der vil have fortsat opmærksomhed. Men Amerika trækker på skulderen, for elskerinden er blevet for grim og uinteressant og alt for besværlig."⁶²

Man kan undre sig over hvorfor Rusland ikke kan optages i NATO. Er selve grundlaget for NATO-samarbejdet simpelthen det russiske fjendebillede? Rusland står for valg, og man kan frygte at frustrationerne over de manglende resultater kan få russerne til at vælge en mere uforsonlig og konfrontationssøgende præsident. De vestlige ledere vil i så fald ikke kunne frikendes for et medansvar for, at chancen for fredeligt europæisk samarbejde forpasses. Den politiske forståelse og vilje til udsoning med den gamle fjende har simpelthen været for mangelfuld.

Helmut Kohl så chancen for genforening og tog den. Den tyske politik overfor Rusland bærer i dag præg af en vis følelse af at stå i gæld til landet. Således tøver man med at fordømme aktionerne i Tjetjenien, der kaldes et internt sovjetisk anliggende,⁶³ og på trods af disse støttede tyskerne Ruslands optagelse i Europarådet i februar 1996. Men kansleren der fuldt fortjent vil gå over i historien som genforeningens kansler risikerer, at eftertiden vil beskyldte ham for selvtilstrækkelighed, hvis hans forståelse for Ruslands ønske om at tilhøre Europa ender med opfyldelsen af Bonns ønske om genforening. Den forståelse han viste overfor Gorbatsjov under genforeningsprocessen, må også lede ham til

⁶⁰Fra *Conference on Security and Cooperation in Europe* til *Organisation of Security and Cooperation in Europe*.

⁶¹Weekend-avisen.

⁶²"Rusland på vej" s. 14.

⁶³"Rusland på vej" s. 15.

at kæmpe videre for stærkere vestlig og især amerikansk vilje til at lukke Rusland indenfor, for at forhindre at truslen om krig igen skal sætte den europæiske dagsorden.

LITTERATUR/MATERIALE

- Adomeit**, Hannes: "Gorbachev and German Unification: Revision of Thinking, Realignment of Power". Trykt i Problems of Communism juli-aug. 1990 s. 1-23.
- Bark**, Dennis L. & **Gress**, David R.: "A History of West Germany, Vol 2, Democracy and its discontents", Cambridge 1993
- Braun**, Aurel & **Day**, Richard B.: "Gorbachevian contradictions". Trykt i Problems of Communism maj-juni 1990 s. 36-50.
- Chiesa**, Giulietto: "The 28th Congress of the CPSU". Trykt i Problems of Communism juli-aug 1990 s. 24-38
- Gedmin**, Jeffrey: "The hidden hand - Gorbachev and the collapse of East Germany" Washington 1992
- Genscher**, Hans Dietrich: "Erinnerungen" Siedler Verlag 1995
- Gorbatschow**, Michail S.: "Gipfelgespräche" Berlin 1993
- Gorbatschow**, Michail S.: "Erinnerungen" Berlin 1995
- Gorbatjov**, Mikhail: "Perestrojka" Viborg 1988
- Hudson**, George E. (ed.): "Soviet national security policy under perestrojka" Boston 1989
- Jaraus**, Konrad H. "The rush to german unity" Oxford 1994
- Klein**, Hans: "Es begann im Kaukasus" Berlin 1991
- Kuhn**, Ekkehard: "Gorbatschow und die deutsche Einheit" - TV-udsendelse på ZDF d. 3.10.93. kl. 22.05-23.05
- Lammers**, Karl Christian: "Det ny Tyskland. Fra sammenbrud til genforening 1945-92" Viborg 1993
- Müller**, Manfred: "Deutschlands rolle in einem neugestalteten europäischen Sicherheitssystem" Europa-Archiv nr. 1 1990.
- Petersen**, Nikolaj: "Tysklands enhed - Europas sikkerhed" Skjern 1991
- Riese**, Hans-Peter: "Der Wandel der sowjetischen Position zur Deutschen Frage" Trykt i Europa-Archiv nr. 1 1990.
- Skak**, Mette: "Sovjetunionen og Østeuropa" Skjern 1990
- Skak**, Mette: "Sovjetunionens politik overfor Østeuropa". Trykt i Politica nr.1 1990
- Sørensen**, Peter: "Den tyske politik i forbindelse med "2+4"-aftalen". Trykt i Politica nr. 1, 1992, s. 51-62.
- Teague**, Elizabeth & Mann, Dawn: "Gorbachev's dual role". Trykt i Problems of Communism jan-feb 1990 s. 1-15
- Teltschik**, Horst: "329 Tage - Innenansichten der Einigung" Augsburg 1991
- Wettig**, Gerhard: "Die deutsche Frage in der sowjetischen Politik". Trykt i Aussenpolitik 41. Jahrgang, 1. Quartal 1990, s. 38-52.
- Wolffsohn**, Michael: "Der aussenpolitische Weg zur deutschen Einheit. Das Ausland und die vollendeten Tatsachen" Trykt i Jesse, Eckhard/Mitter, Armin (ed.): "Die Gestaltung der deutschen Einheit" Bonn 1992, s. 142-163.
- "Rusland på vej" - Tillæg til Berlingske Tidende Søndag d. 3. dec. 1995
weekendavisen 9.-15. februar 1996
Helmut Kohls ti-punkts tale i Bundestag d. 28. november 1989
2+4-aftalen
Tysk-sovjetisk venskabstraktat.